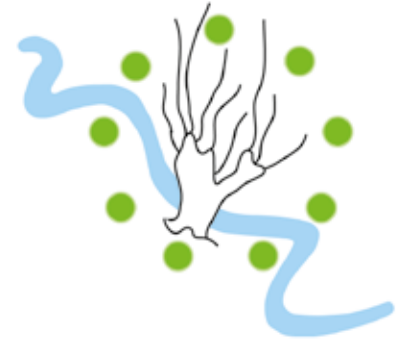




Foto: Janny Ruardy

nieuws



KROMME RIJNLANDSCHAP

JANUARI 2023

DE HELE KETEN VRAAGT AANDACHT

INTERVIEW MET JOYCE VAN DEN HOEK OSTENDE

De lage november zon schijnt onder de bomen door. Tussen de bomen liggen kleinschalige teeltvakken. De engelwortel is nog goed zichtbaar. Joyce toont het op de foto. Ze teelt hier wilde kruiden, onder andere voor de drinkbouillon De Oppepper. Een stukje verder teelt ze Shiitake paddenstoelen onder grote hazelaarstruiken op eikenhouten stammen van ongeveer 1.20 m. Dit deels rationeel ingerichte voedselbos is één van de teeltlocaties van het Schippershuis, van Joyce van den Hoek Ostende.

Het Schippershuis wil laten zien dat kleinschalige landbouw economisch haalbaar is en een waardevolle toevoeging in onze huidige samenleving. Dat gaat niet vanzelf. Het is echt pionieren en puzzelen om uit te vinden HOE een kleinschalig agrarisch bedrijf rendabel kan zijn.

Joyce heeft nu 2 ha in beheer en een verwerkingsruimte waar ook oesterzwammen worden gekweekt. Ze gaat uit van de lokale markt met een gemengd aanbod van paddenstoelen, groenten en producten uit het voedselbos. Diversiteit zorgt immers voor veerkracht in het landschap *en* in het bedrijf. De combinatie van teelt en eigen verwerking in houdbare producten zorgt dat er weinig van de oogst verloren gaat en de verkooptijd gespreid kan worden.

Net als het voedselbos, ontwikkelt haar bedrijf zich organisch. Ze was net begonnen met haar bedrijf Het Schippershuis, toen

meestal niet direct aan producten ontwikkelen, verpakken en vermarkten. In een kleinschalig lokaal bedrijf komen al die aspecten juist wel aan de orde.

Joyce werd één van de uitvoerende partners in het LEADER project Lekker Landschap van Stuurgroep Kromme Rijnlandschap en vond als starter waardevolle kennis en ervaring voor producten met wilde kruiden. (Waarover meer in het midden van deze krant). Joyce heeft met de kruidenteelt aan de lijve ondervonden wat werkt en wat niet. Hoe je rationeel moet telen, beheren en oogsten om een rendabel product te krijgen. Zonder

bedrijfsmatige instelling kan het echt niet uit. Ook leerde ze praktische handigheidjes met drogen en verwerken van de kruiden. Haar geïnvesteerde tijd in het project, ziet ze terug in de ontwikkeling van de producten en de merkontwikkeling van Lekker Landschap, de ondersteuning van specialisten in de uitvoering en de samenwerking in de korte keten. Dankzij deze verdieping kan ze nu nog beter bedrijfsmatig nadenken over de paddenstoelenweek en de groenteteelt van haar bedrijf. Iedere tak vraagt weer zijn eigen kennis en ervaring. Vandaar dat Joyce de afzet voorlopig relatief eenvoudig wil houden met een beperkte doelgroep. ■



De wilde kruiden producten van Lekker Landschap leveren een bijverdienste naast de paddenstoelen en de groenten. Ze worden geteeld in combinatie met bomen en struiken om het landschap mooier en rendabel te maken. Dat zou ook goed kunnen combineren met koeien of granen.

TIP VAN JOYCE: Werk geduldig in lijn met de natuur én met je eigen aard, en laat je bedrijf organisch ontwikkelen, zodat je nieuwe elementen stapsgewijs kunt doorgronden, zonder je hoofdkomen te verwaarlozen.



De roep om een meer ecologische landbouw neemt toe. Het nieuwe GLB stimuleert dat met de eco-regeling en door vanaf 1 januari landschapselementen wel mee te laten tellen als subsidiabele landbouwgrond.

PASSEN ER MEER BOMEN IN DE LANDBOUW?

Boomweides, voedselbossen, permacultuur, strokenteelt, regeneratieve landbouw, natuur inclusief boeren; veel begrippen komen voorbij. Ook voor vee worden houtige gewassen geplant die naast gras en mais als gezond voer dienen in voederhagen of smulheggen. Als bomen geïntegreerd worden in de agrarische bedrijfsvoering, spreken we over agroforestry of boslandbouw.

Je kunt ook wat kleiner beginnen. Neem nu ons project Lekker Landschap Kromme Rijn. Door eetbare kruiden te zaaien of planten tussen de struiken, hagen en bomen in landschapselementen voeg je een nieuwe functie toe. Eigenlijk heel logisch, want het bestaansrecht van een landschapselement bestond uit het nut wat je er aan had; vee en wildkering, windbescherming, bessen, fruit en noten, hout voor de kachel en om te bouwen, drinkplaats voor het vee. Veel van deze nuttige waarden gebruiken we tegenwoordig niet meer. Begrijpelijk dat veel landschapselementen onder druk staan omdat ze minder "waarde" hebben.

Nou dan voegen we toch waarde toe! De toepassingen van de kruiden zijn legio. In ons project kozen we voor lang houdbare producten om zo weinig mogelijk verlies te hebben. En de opbrengst kan weer ingezet worden om het element te onderhouden. Hoe de oogst daadwerkelijk rendert in een lokale korte keten, hebben we getest in het project. Daar lees je in deze krant meer over. Zo hebben het landschap, de natuur, de planten en dieren en wij allemaal baat bij een Lekker Landschap! ■

Walter Jaaltink, Landschapscöördinator
M: 06-2184 2045 E: info@krommerijnlandschap.nl
I: www.krommerijnlandschap.nl



Volg ons op Facebook-Kromme Rijnlandschap en schrijf je in voor onze digitale nieuwsbrief: www.krommerijnlandschap.nl/nieuws

LEKKER LANDSCHAP PRODUCTEN UIT HET LANDSCHAP

Lekker Landschap is een nieuwe gezonde productlijn bij jou in de buurt geteeld en gemaakt. De eerste drie producten van wilde planten zijn ontwikkeld voor de Kromme Rijnstreek. Het zijn: de wilde kruiden drinkbouillon: De Oppepper, honing met kruiden-smaak: Zoete Inval en een wilde specerijenmix: De Smaakmaker, om lekker mee te koken of bakken.

de smaken en samen zorgen ze voor nieuwe inspiratie op jouw culinaire reis. Gebruik deze mix in zoete en hartige gerechten, in dressings en in chai's. Denk aan gebak en desserts met appel en citroen; uiensoep en pompoensoep, kruidige linsengerechten en yoghurt-dressings. Ontwikkeld om deze bijzondere inheemse smaakmakers onder de aandacht te brengen.

Als gebruiker van deze producten, help je boeren om ons Kromme Rijnlandschap gezonder en aantrekkelijker te maken. Ze telen deze producten namelijk altijd in combinaties van rijen bomen, struiken en wilde planten. De telers en verwerkers verdienen een eerlijke prijs. Een win-win voor een gezonde lokale economie. Voor meer informatie, zie Lekkerlandschap.nl. ■



De oppepper is een kant & klare drinkbouillonpoeder is gemaakt van inheemse wilde groenten, kruiden en specerijen. Gekruid met hondsdrif en kraailook en afgemaakt met de specerijen gewone berenklauw en grote engelwortel. Ontwikkeld voor gemeentehuizen, bedrijven, instellingen en andere organisaties, en iedereen die van een pure hartige oppepper houdt. Een gezonder alternatief voor andere hartige pauzemomentjes.

De zoete inval is honing met de verrukkelijke smaken van rozenbloemen, muntblad en kliswortel. Je kunt hier allerlei kanten mee op: smeer het op je brood of scones, doe het in de dressing, rooster er bietjes of witlof mee of maak er marsepein, notenballetjes of ander gebak mee. Ontwikkeld voor High Teas, B&B's en iedereen die van een originele zoete verwennerij houdt.

De smaakmaker is een nieuwe specerijenmix van eigen bodem. Maak kennis met de smaken van gewone berenklauw, kliswortel en nagelkruid. Het vleugje appel verbindt



RENDERENDE LANDSCHAPSELEMENTEN

Net als vroeger willen we weer naar landschappelijke beplantingen met een functie. Toen was het brandhout uit de hakhoutsingel, wilgentenen voor vlechtwerken of fruit uit eigen huisboomgaard. In deze tijd mogelijk een functie voor de kringloop op het eigen bedrijf of als aanvullende teelt voor de verkoop. Zo zorgen we dat het landschap minder afhankelijk is van subsidies.

Onder het motto: Biodiversiteit moet je vermarkten” zijn in het project Lekker Landschap houdbare producten ontwikkelt van gemakkelijke wilde kruiden die goed groeien in combinatie met bomen en struiken. Door deze aan te planten als heggen of houtsingels, verfraaien we het landschap, kan de

boer wat bijverdienen *en* zorgen voor meer biodiversiteit. Omdat we landschapselementen willen ontwikkelen die oogstbaar zijn, zijn ze per definitie teeltkundig van aard. Ook snoeien en oogsten zijn teeltkundige handelingen. Van belang is na te gaan op welke plek, welk type landschapselement het beste past. Denk aan een heg of haag, smalle singel of houtwal tot 3 meter, een brede singel tot 8 meter of een bosje.

Bij de aanleg kies je niet alleen de vorm die je het best vindt passen in het landschap. Je denkt juist ook over de afzet, het onderhoud en oogsten. Hoe meer (goedkope) arbeid je tot je beschikking hebt, des te arbeidsintensievere gewassen je kunt toepassen.

Verkoop je zelf aan de consument of werk je in een langere keten? In het laatste geval zal van de totale meerwaarde minder aan jou toevallen waardoor je met minder arbeidsintensieve gewassen zult moeten werken. Heb je beschikking over mechanisatie? Kun je bijvoorbeeld een rand met een freesmachine bewerken of moet alles met de hand? Ben je handig, hou je veel van fijnmazige systemen of juist niet? Ben je dol op kruiden of juist op vruchten? Neem je persoonlijke voorkeuren echt mee in de overwegingen.

De kunst is een renderend landschapselement te ontwerpen dat bij je bedrijf past. Een bijzonder voorbeeld is de aanplant van een landschappelijke heg van ruim 210 meter met veel bessensoorten. Deze zijn geplant als vermeerderingsmateriaal voor het voedselbos bij Driebergen. Het werkboek op de website lekkerlandschap.nl en de landschapscoördinator kunnen je helpen met je eigen ontwerp te maken. ■

OPROEP! Ben je geïnteresseerd in het telen van wilde kruiden voor Lekker Landschap in nieuwe of bestaande landschapselementen? In onze streek is al een verwerker actief die ruimte heeft om meer kruiden te verwerken. Je leert haar kennen op de voorpagina. Neem gerust contact op met de landschapscoördinator voor de mogelijkheden via info@krommerijnlandschap.nl. En/of lees eerst het werkboek, dat je kan downloaden op lekkerlandschap.nl.



ZELF AAN DE SLAG

Een gezond natuurlijk product, dat kleinschalig lokaal geproduceerd is, dat het landschap mooier maakt en dat ook nog eens renderend is voor de boer, is zeker niet vanzelfsprekend. Dat vraagt om vernieuwing in de hele keten van teelt, oogst, verwerking en verkoop.

Op basis van drie jaar experimenteren in het project Lekker Landschap Kromme Rijn is er een werkboek opgesteld over al die aspecten. Zo kan je als geïnteresseerde boer, verwerker of collectief het concept grondig bestuderen en kan je beginnersfouten vermijden. Je kan het werkboek downloaden op lekkerlandschap.nl.

Wat staat er zoal in het werkboek? Bij de ontwikkeling van deze producten is rekening gehouden met soorten die hier goed groeien en die redelijk extensief beheerd, geoogst en verwerkt kunnen worden. Anders houdt de boer er immers niets aan over. De gekozen markt is de basis. Met een gezond duurzaam product als dit kies je voor een markt die daarbij past. Er is gekozen voor houdbare producten. Bewerkte producten hebben meer verdienvermogen en kunnen jaarrond verkocht worden.



Natuurlijk moeten ze ook lekker en bijzonder zijn. Vervolgens is er een lokale verwerking nodig. Doet de teler dat zelf, of ontstaat er een korte keten? Wie droogt de kruiden en hoe kan je slim en betrouwbaar samenwerken? Dit is een kleine greep van onderwerpen die stap voor stap zijn uitgewerkt en als open source gedeeld mag worden. Ook in andere plaatsen in Nederland

wordt inmiddels volgens het Kromme Rijn concept gewerkt. Een mooie voorbeeldhaag is te bezichtigen op het voormalig Floriade terrein. Florae teelt en verwerkt dezelfde producten en verkoopt ze via haar eigen webwinkel en in drie winkels in en rondom Deventer. Surf voor meer informatie over het werkboek en de producenten naar lekkerlandschap.nl. ■

Het project Lekker Landschap Kromme Rijn is een initiatief van Stuurgroep Kromme Rijnlandschap en mede mogelijk gemaakt door de Europese Unie en provincie Utrecht.



PROVINCIE UTRECHT

Starters met een voedselbos of permacultuur vragen vaak of het snoeien van fruitbomen wel nodig is. Zij planten de bomen in gemengde beplantingen om de natuurlijke samenwerking te stimuleren. Ze maken er een plantengemeenschap van. Dat heet een gilde.

Het voordeel van een gilde is dat de plaats onder de boom beter benut wordt. Onder de boom kan je bessenstruiken planten of lagere fruitsoorten en kruiden. Ook kan je planten toevoegen voor het aantrekken van nuttige insecten of om de bodem te verbeteren en te bemesten. Met het blad van rabarber kan je de grond afdekken tegen onkruid. Boerenwormkruid, mierikswortel, en rozemarijn trekken insecten aan. Vlinderbloemige brengen stikstof in de grond. Prachtig natuurlijk, maar verwacht niet dat een cultuur fruitboom, zoals de appel, peer en pruim, zich vrij in de natuur of gilde zich kan handhaven om er de komende 25-40 jaar van te oogsten. De fruitbomen zijn ‘in elkaar geknutseld’ met een onderstam, soms een tussenstam en een ent van het gewenste ras. Snoeien begint al bij het planten van een jonge boom voor het opbouwen van sterke gesteltakken, die later de kilo's moeten dragen. De volwassen boom zal zonder snoei onregelmatig dragen. Het ene jaar veel en andere jaar niets (beurt jaren), of te kleine vruchten. Tot slot: De boomkroon zal zonder snoeien snel dicht groeien met een wirwar van takken. Dan komt er te weinig licht in de kroon en kunnen schimmelziekten ontstaan zoals vruchtboomkanker, schurft e.d. met veel taksterfte als gevolg. Conclusie: Zorg voor werkruimte in je gilde om de fruitbomen regelmatig te kunnen snoeien. Dan blijven ze zichtbaar gezonder! ■

Walter den Hollander
Fruitsoortverzamelaar
E-mail info@dengroenehollander.nl
Facebook [Hoogstambrigade](https://www.facebook.com/Hoogstambrigade)



KANSEN VOOR AGRARISCH NATUUR- BEHEER BINNEN HET NIEUWE GLB

Op 1 januari 2023 breekt een nieuwe zesjarige periode aan voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB). Agrarische bedrijven krijgen naast alle nog onbekende stikstofmaatregelen, ook te maken met de ecoregeling en met verplichte bufferstroken langs watergangen.

Collectief Utrecht Oost kijkt samen met boeren in de regio hoe zij agrarisch natuurbeheer slim kunnen inpassen in de nieuwe regelgeving.

Door de verplicht gestelde bufferstroken langs watergangen verandert de vergoeding voor boeren met kruidenrijke akker- of botanische weideranden langs watergangen. Op plekken waar nog geen agrarisch waterbeheer ligt, loont het om te zoeken naar een combinatie van verplichte bufferstrook en bijvoorbeeld een kruidenrijke akkerrand.

Landschapselementen worden vanaf 1 januari 2023 wel als subsidiabele landbouwgrond aangemerkt. Dat maakt het interessant om te kijken waar aanleg en herstel van landschapselementen mogelijk is. Dat kan meegefinancierd worden door de provinciale subsidieregeling aanleg- en herstel

van kleine landschapselementen (KLE regeling). Daarnaast scoren landschapselementen hoog binnen de ecoregeling op landschap en biodiversiteit. Meer aandacht is er ook voor het schonen van sloten. Ecologisch slootschonen raakt steeds meer in zwang, waarbij jaarlijks maar één zijde van de sloot wordt geschoond. Dit gefaseerde beheer versterkt de ecologische waarde van de sloot. Mogelijk geldt hier vanaf 2024 ook een waarde binnen de ecoregeling voor.

Wil je weten hoe je agrarisch natuurbeheer slim kan toepassen binnen het nieuwe GLB? Neem dan contact op met Marlies Blom: m.blom@collectiefutrechttoost.nl.

SUCCES PLATFORM KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN

Het platform Kleine Landschapselementen (PKLE) zorgt voor herstel en aanleg van landschapselementen en ontzorgt de grondeigenaar door de complete voorbereiding en uitvoering te begeleiden. De landschapscoördinator maakt het plan, het agrarisch collectief Utrecht Oost bereidt de uitvoering voor en de aannemer voert het werk uit. Er zijn inmiddels meer dan dertig landschapselementen aangelegd en hersteld. Knotbomenrijen van wilg of zwarte els langs sloten, hoogstam boomgaarden, houtsingels, houtwallen, struweel, knip- en scheerheggen en poelen.

In een project in Werkhoven zagen we onverwachte natuurwinst. Daar werd een amfibieënpool gegraven en een hoogstamboomgaard aangelegd in een kruidenrijk grasland. Er waren al knotbomen, struweelbos en een bloemrijke akker. De pool is aangelegd voor amfibieën. Kikkersoorten, padden en (kam)salamanders zijn hier meer dan welkom. Het viel ons op dat zwaluwsoorten de pool gebruiken om te drinken

door al vliegend water te scheppen met hun snavel. Ook gebruiken zij de natte klei bij de oeverlijn om hun nesten te bouwen. Poelen zijn dus nog belangrijker dan dat we al dachten. En de landeigenaar heeft nu naast een fraai landschap ook veel nieuwe zwaluwnesten aan de gevel hangen.

Het platform Kleine Landschapselementen (PKLE) is een initiatief van de provincie Utrecht en opgericht in 2017 met als doel 10% van de agrarische grond natuurlijker in te richten met groenblauwe dooradering. Inmiddels is het landschapsuitvoeringsplan dit jaar vastgesteld en doen er 16 gemeenten mee, de vier agrarische collectieven, de Federatie Utrechts Particulier Grondbezit en Landschap Erfgoed Utrecht. Alle Kromme Rijn gemeenten doen mee.

Wil je ook landschapselementen herstellen of aanleggen? Neem contact op met de landschapscoördinator: info@krommerijnlandschap.nl.



KORTE BERICHTEN



Bijenweiden in tijdelijk landschap

De gemeente Bunnik heeft gronden in eigendom voor toekomstige woningbouw in plan Kersenweide. Zij heeft in samenwerking met de betrokken boeren ongeveer 10 hectare toekomstige bouwgrond ingezaaid met kruidenrijk gras. Zo wordt de biodiversiteit verhoogd, ongewenste kruidengroei tegen gegaan, er komt veevoer vanaf en er ligt geen grond braak.

Start project Groene erven Utrecht!

De provincie Utrecht heeft de doelstelling om 600.000 extra bomen te planten. Een van de provinciale projecten om dit doel te bereiken is Groene erven in Utrecht! Deelnemers kunnen gesubsidieerd hun erf beplanten, als er ruimte is voor minimaal 200 stuks bos- en/of haagplantsoen. Denk hier-

bij onder meer aan hagen, houtsingels, elzensingels, bosjes en laan- en fruitbomen. Advies en beplanting zijn kosteloos. Het aanleggen en beheer van de beplanting voeren deelnemers zelf uit. Aanmelden kan bij Sjoerd Emmen van Orbis via het mailadres groene.erven.in.utrecht@orbis.nl.

De Kromme Rijn vertelt

De Kromme Rijn vertelt is een magazine, die vertelt over de rijke geschiedenis van de Kromme Rijnstreek. De magazines verschijnen in een reeks in 2022 en 2023, uitgegeven door museum Dorestad. De eerste twee heb je gratis thuis ontvangen, dankzij Stuurgroep Kromme Rijnlandschap. Je kunt een abonnement aanvragen op de magazines die nog gaan komen bij www.museumdorestad/magazines.

Audiotour op de fiets: Met Boeren en Buitenlui (ca 20 km)

Fiets deze prachtige route door het afwisselende Kromme Rijnlandschap en ontmoet een aantal boeren en buitenlui. Zij vertellen over een stukje landschap dat zij hebben gemaakt. Download de kaart en de tracks op je mobiel, voordat je op de fiets stapt via krommerijnlandschap.nl/audiotour-fiets.

Hazelaarhakhout

Het project Hazelaarhakhout wordt na drie jaar succesvol afgerond. Het vrij-

gekomen hout wordt allemaal verwerkt als oa bonenstaken, boompalen, staanders en binders voor vlechtheggen, takkenbossen voor taludversterking en vlechtwerken. Er wordt nagedacht over bestendig beheer. Voor voor informatie over het beheer of over de aankoop van hazelaarproducten: Lex Roeleveld, info@hegenlandschap.nl.

1 kilometer dijk en zover je kunt kijken...

Begin december komt het boek uit van de fraaie documentaire reeks over de Langbroekerwetering. Meer weten? Kijk op 1kmdijk.nl/boek.



VOLG ONS ONLINE

Naast deze jaarlijkse krant publiceren we maximaal drie keer per jaar digitale nieuwsberichten met praktische tips en landschapsprojecten. Je kunt je daarvoor opgeven op onze website: www.krommerijnlandschap.nl/nieuws

Ook kun je ons volgen op Facebook:
[like@krommerijnlandschap](https://www.facebook.com/like@krommerijnlandschap)



KROMME RIJNLANDSCHAP

De Nieuwsbrief is een uitgave van Stuurgroep Kromme Rijnlandschap. Het is een samenwerking van de gemeenten Bunnik, De Bilt, Houten, Utrechtse Heuvelrug, Wijk bij Duurstede en Zeist.

COLOFON

Uitgave: Stuurgroep Kromme Rijnlandschap, p/a gemeente Bunnik, Postbus 5, 3980 CA Bunnik
Redactie: Zin in Buiten, Eline van de Veen
Foto's: Stuurgroep Kromme Rijnlandschap, Janny Ruardy, Zin in Buiten, De Groene Hollander
Eindredactie: Eline van de Veen, zininbuiten.eu
Vormgeving: Marjorie Specht, ontwerpkantoor.nl
Druk: RozijnRepro